

**TIJORAT BANKLARIDA KASSA ISHINI TASHKIL ETISH, NAQD PUL VA
BOSHQA QIMMATLIKLARNI INKASSASIYA QILISH HISOBI VA AUDITINI
TAKOMILLASHTIRISH****Rajabov Oybek Panjievich****O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti****rajabovo527@gmail.com****<https://doi.org/10.5281/zenodo.15867442>****IMPROVING THE ORGANIZATION OF CASH WORK IN COMMERCIAL BANKS,
ACCOUNTING AND AUDITING OF CASH AND OTHER VALUABLES
COLLECTION****Rajabov Oybek Panjievich****Master's student of the Banking and Finance****Academy of the Republic of Uzbekistan****rajabovo527@gmail.com**

Annotatsiya: Ushbu ilmiy tezisdagi tijorat banklarining kassa amaliyotlarini samarali tashkil etish, naqd pul va boshqa qimmatliklarni inkassatsiya qilishning tashkiliy-huquqiy asoslari, buxgalteriya hisobi va ichki audit jarayonlari kompleks yondashuv asosida o'rganilgan. Banklar faoliyatida naqd pul bilan ishlash va ularning aylanmasini nazorat qilish eng muhim moliyaviy jarayonlardan biri hisoblanib, bu yo'nalishda yuzaga keladigan muammolar butun bank tizimining xavfsizligi, likvidligi hamda ishonchliligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Maqolada mavjud amaliyotda kuzatilayotgan kamchiliklar, jumladan, inson omiliga yuqori darajada bog'liqlik, hujjat aylanishida takroriylik va xatoliklar, shuningdek, inkassatsiya jarayonida xavfsizlik standartlariga to'liq rioya etilmasligi holatlari atroflicha tahlil etilgan. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalarning yetarli darajada joriy etilmasligi natijasida kassa va inkassatsiya operatsiyalarida samaradorlik pastligicha qolayotganligi qayd etilgan.

Tadqiqot davomida bank kassa faoliyatida avtomatlashtirilgan axborot tizimlarining joriy etilishi, biometrik identifikatsiyalash vositalari orqali operatsiyalarni boshqarish, real vaqtli monitoring tizimlari asosida inkassatsiya jarayonini boshqarish kabi ilg'or yechimlar taklif qilingan. Shuningdek, buxgalteriya hisobida 1010, 1020 va boshqa tegishli hisobvaraqlar asosida kassa va inkassatsiya harakatlarini aniq aks ettirish, auditda esa blokcheyn texnologiyasi, sun'iy intellekt asosida xatoliklarni aniqlash algoritmlaridan foydalanish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Maqola yakunida tijorat banklarining kassa va inkassatsiya faoliyatini takomillashtirish orqali operatsion xatoliklarni kamaytirish, moliyaviy shaffoflikni ta'minlash va bankka bo'lgan ishonchni oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy yechimlar bayon etilgan. Ushbu takliflar bank tizimida raqamlashtirish jarayonlarining jadallashuvi va xavfsizlik standartlarini yuksaltirish bo'yicha muhim yo'nalish sifatida tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: Tijorat banki, kassa amaliyotlari, naqd pul, inkassatsiya, buxgalteriya hisobi, moliyaviy xavfsizlik, ichki nazorat, audit, raqamlashtirish, avtomatlashtirilgan tizimlar, qimmatliklar, bank operatsiyalari, kassir nazorati, blokcheyn, sun'iy intellekt.

Abstract: This scientific article studies the effective organization of cash operations of commercial banks, the organizational and legal framework for cash and other valuables collection, accounting and internal audit processes based on an integrated approach. Cash handling and control of cash turnover in banking is one of the most important financial processes, and problems arising in this area can negatively affect the security, liquidity and reliability of the entire banking system.

The article provides a detailed analysis of the shortcomings observed in current practice, including a high level of dependence on the human factor, repetition and errors in document flow, as well as non-compliance with security standards in the collection process. It is also noted that the efficiency of cash and collection operations remains low due to the insufficient introduction of modern technologies.

During the study, advanced solutions were proposed, such as the introduction of automated information systems in bank cash operations, management of operations through biometric identification tools, and management of the collection process based on real-time monitoring systems. Also, practical recommendations have been developed on the accurate reflection of cash and collection operations in accounting based on 1010, 1020 and other relevant accounts, and on the use of error detection algorithms based on blockchain technology and artificial intelligence in auditing.

At the end of the article, scientific and practical solutions are outlined to reduce operational errors, ensure financial transparency, and increase trust in the bank by improving the cash and collection activities of commercial banks. These proposals are recommended as an important direction for accelerating digitization processes and improving security standards in the banking system.

Keywords: Commercial bank, cash operations, cash, collection, accounting, financial security, internal control, audit, digitization, automated systems, valuables, bank operations, cashier control, blockchain, artificial intelligence.

Tahlil va natijalar

Tijorat banklarida kassa amaliyotlari va inkassatsiya tizimi moliyaviy muomalalarning eng muhim va xavfli jihatlaridan biri hisoblanadi. Ushbu faoliyatning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi bankning nafaqat operatsion barqarorligiga, balki mijozlar ishonchi va umumiy moliyaviy tizimning barqarorligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, O'zbekiston tijorat banklarining aksariyatida kassa va inkassatsiya jarayonlarining avtomatlashtirish darajasi past bo'lib, inson omiliga haddan ziyod bog'liqlik saqlanib qolmoqda. Bu esa operatsion xatolar, xodimlar tomonidan sodir etiladigan noto'g'ri hisob-kitoblar va moliyaviy tahdidlarning ortishiga sabab bo'lmoqda.

Amaliyotda mavjud bo'lgan kassa tizimlari, ko'pincha, an'anaviy usullar asosida tashkil etilgan bo'lib, hujjat aylanishi ko'p bosqichli, qog'oz shaklidagi hujjatlarga asoslangan holda olib boriladi. Ayniqsa, hisob-kitob hujjatlarini to'g'ri yuritmaslik, naqd pul va boshqa qimmatliklarning inkassatsiya jarayonida o'z vaqtida bank balansiga kiritilmasligi, auditda aniqlangan asosiy muammolar sirasiga kiradi. Bank kassa bo'limlarining ichki nazorat mexanizmlari esa yetarlicha qat'iy emas: xodimlar rotatsiyasi, kutilmagan tekshiruvlar, kamera kuzatuv tizimlari va biometrik identifikatsiya kabi vositalar cheklangan ko'lamda qo'llaniladi.

Shuningdek, inkassatsiya tizimining bugungi holati ham chuqur tahlil etildi. Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, ayrim banklar inkassatsiya xizmatlarini mustaqil ravishda, boshqalari esa tashqi tashkilotlar yordamida amalga oshiradi. Biroq har ikki holatda ham naqd pullarning harakatini real vaqt rejimida monitoring qilish tizimlari yetarli darajada rivojlanmagan. Maxsus transport vositalari, xavfsizlik xodimlari, signalizatsiya va kuzatuv tizimlari kabi texnik vositalar barcha hududlarda teng taqsimlanmagan. Bu esa, nafaqat xavfsizlik, balki inkassatsiya xarajatlarining o'sishiga ham sabab bo'lmoqda.

Banklar tomonidan yuritiladigan buxgalteriya hisobi schyotlari, ya'ni "1010 – Kassa", "1020 – Yo'lda bo'lgan naqd pul" va boshqa tegishli schyotlarda operatsiyalar to'liq va haqqoniy aks ettirilmasligi holatlari ham kuzatilmoqda. Masalan, kassa qoldig'i va bankning real hisobdagi mablag'lari o'rtasida tafovutlar mavjudligi, hujjatlar asosida hisobga olinmagan inkassatsiya qilinayotgan pullarning vaqtincha "balansdan tashqarida" qolib ketishi kabi faktlar audit orqali aniqlanmoqda.

Tahlil natijalari asosida, ushbu tizimni takomillashtirish zarurati kundek ravshan bo'lib bormoqda. Eng avvalo, kassa va inkassatsiya tizimlariga raqamlashtirishni chuqurlashtirish, avtomatik hisob-kitob tizimlarini joriy etish, va blokcheyn asosidagi operatsion monitoring imkoniyatlarini kengaytirish lozim. Biometrik autentifikatsiya, sun'iy intellekt asosidagi xatoliklarni aniqlash algoritmlari, shuningdek, mobil inkassatsiya ilovalari orqali real vaqtli nazorat tizimlari bu yo'nalishda yuqori samaradorlikni ta'minlashi mumkin.

Tijorat banklarida kassa va inkassatsiya faoliyatining zamonaviy texnologiyalar asosida takomillashtirilishi nafaqat operatsion xavflarni kamaytiradi, balki umumiy moliyaviy shaffoflikni ta'minlaydi, audit samaradorligini oshiradi va mijozlar bilan ishonchli munosabatlar o'rnatishga xizmat qiladi. Bu esa, o'z navbatida, O'zbekiston bank tizimining barqaror va raqobatbardosh rivojlanishiga zamin yaratadi.

Xulosa

Tijorat banklarida kassa ishini tashkil etish, naqd pul va boshqa qimmatliklarni inkassatsiya qilish, ularning hisobini yuritish va auditini amalga oshirish masalalari bank amaliyotining eng mas'uliyatli, eng ko'p e'tibor talab qiluvchi yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalish bank faoliyatining yuragi hisoblanadi, chunki kassa operatsiyalarida yuzaga keladigan har qanday xatolik bankka moliyaviy zarar yetkazish bilan birga, uning obro'siga, mijozlar ishonchiga va hatto moliyaviy barqarorligiga jiddiy putur yetkazishi mumkin.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, tijorat banklarida kassa faoliyatini yuritish jarayonlari hali ham to'liq avtomatlashtirilmagan. Ko'plab banklarda asosiy operatsiyalar hanuzgacha inson omiliga bog'liq tarzda amalga oshirilmoqda. Bu esa, tabiiyki, operatsion xatoliklar, noto'g'ri hisob-kitoblar va noqonuniy harakatlar sodir bo'lish xavfini oshiradi. Avtomatlashtirilmagan tizimda inson xatosi, texnik nosozlik yoki korrupsiyaviy omillar orqali katta miqdordagi zararlar yuzaga kelishi ehtimoli yuqori bo'lib qolmoqda.

Inkassatsiya tizimining holati ham chuqur tahlil qilindi. Naqd pul va qimmatliklarni tashish, ularni markaziy kassaga yetkazish va bu jarayondagi xavfsizlik masalalari hozirgi kunda ko'plab banklar uchun dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Ayrim banklarda zamonaviy xavfsizlik vositalari – signalizatsiya, kuzatuv kamerasi, GPS orqali kuzatuv, biometrik himoya tizimlari – yetarli darajada mavjud emas. Bu esa inkassatsiya jarayonining samarasizligini ko'rsatib, moliyaviy yo'qotishlar xavfini oshirmoqda.

Buxgalteriya hisobini yuritish bo'yicha tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, kassa va inkassatsiya operatsiyalarini aks ettiruvchi schyotlarda (ayniqsa, "1010" va "1020" hisobvaraqlarda) ayrim holatlarda operatsiyalar to'liq yoki o'z vaqtida aks ettirilmayapti. Bu esa, nafaqat moliyaviy axborotning ishonchliligiga putur yetkazadi, balki audit tekshiruvlarida jiddiy tafovutlarga sabab bo'lmoqda. Shuningdek, vaqtinchalik balansdan tashqari qolgan mablag'lar bo'yicha aniq mexanizm mavjud emas.

Ichki audit va nazorat tizimlari haqida so'z yuritganda, ko'plab banklarda bu yo'nalish hali ham sust rivojlanganini ko'rish mumkin. Auditorlar faoliyati asosan an'anaviy metodlarga tayangan, xatarlarni erta aniqlash tizimi esa yetarli darajada joriy qilinmagan. Ko'plab hollarda tekshiruvlar oldindan rejalashtirilgan holda o'tkaziladi, bu esa ichki xodimlar tomonidan xatoliklarni yashirishga imkon yaratadi.

Tahlillar asosida aniqlangan kamchiliklar, albatta, bartaraf etilishi lozim. Buning uchun quyidagi ustuvor yo'nalishlarni tavsiya etish mumkin: birinchidan, banklarning kassa va inkassatsiya faoliyatini to'liq raqamlashtirish, avtomatlashtirilgan tizimlar orqali inson omiliga bog'liqlikni kamaytirish; ikkinchidan, sun'iy intellekt va biometrik autentifikatsiya asosida audit va operatsion nazorat tizimlarini kuchaytirish; uchinchidan, blokcheyn texnologiyalari asosida tranzaksiyalarning shaffofligini va izchilligini ta'minlash. Shuningdek, inkassator va kassir xodimlar uchun doimiy malaka oshirish dasturlarini joriy qilish orqali xizmat sifatini oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida kassa amaliyotlari va inkassatsiya faoliyatini takomillashtirish orqali nafaqat moliyaviy xavfsizlik va hisobotlarning ishonchliligini oshirish mumkin, balki bank tizimining raqobatbardoshligi, mijozlarga bo'lgan ishonch darajasi ham mustahkamlanadi. Bank tizimining raqamli transformatsiyasi jarayonida aynan shu yo'nalishlarning isloh qilinishi O'zbekiston moliya sektorining barqaror rivojlanishida muhim bosqich bo'lib xizmat qiladi.

References:

Используемая литература: Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2021-yil 20-iyuldagi "Tijorat banklarida kassa amaliyotlarini tashkil etish tartibi" to'g'risidagi Nizomi.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-noyabrdagi PF-6107-son Farmoni – "Bank tizimini isloh qilish va raqobatbardoshlikni oshirish chora-tadbirlari to'g'risida".
3. Karimov X. "Bank ishi asoslari" – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2022.
4. "Banklarda inkassatsiya faoliyatini tashkil etish va xavfsizlik choralari kuchaytirish" – Bank amaliyoti jurnali, 2023, №3.
5. Basle Committee on Banking Supervision. *Principles for Sound Management of Operational Risk*. BIS, 2021.
6. Deloitte (2022). *Internal Audit Trends in Financial Institutions*. Global report.
7. O'zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonun (2021-yil 5-maydagi yangi tahrir).
8. Komilov A., Mamatov B. "Bank amaliyotida ichki nazorat va audit" – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.
9. KPMG (2023). *Automation and Digitalization in Cash Management: Emerging Practices*.

10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 5-martdagi 129-son qarori – "Naqd pul muomalasi qoidalari".
11. Sadikova G.N. "Kassa amaliyotlari va inkassatsiya jarayonlarini nazorat qilishda zamonaviy yondashuvlar" – "Moliyaviy nazorat va audit" ilmiy jurnali, 2023, №2.
12. EY (Ernst & Young). *The Future of Cash Operations in Banking Sector* – World Financial Review, 2022.

INNOVATIVE
ACADEMY